

ЧУДОТВОРНИ ПРЕДМЕТИ РАНЕ ВИЗАНТИЈСКЕ УМЕТНОСТИ

Увод

У периоду успостављања раног хришћанства и његових материјалних пратећих елемената, египатско наслеђе је имало вишеструку улогу¹. Као један од основних елемената овог наслеђа, који се пренео и који је временом постајао све важнији у хришћанству, било је обожавање светих моштију (Сл. 1). С обзиром на то да је у Египту магија (у саставу религије²) била део свакодневног живота, она се преноси у домен светог хришћанског простора у виду телесних „реликвија“, материјалних остатака светитеља који званично постају предмети обожавања, подједнако као и предмети који су долазили у посредни или непосредни контакт са светитељем. Такозване „додирне“ реликвије преносиле су снагу својом светошћу и реткошћу³.

Појава бројних реликвија (сувенира) постаје уобичајена са развојем ходочашћа које је играло централну улогу у животу и култури ране Византије. Према Викану⁴ већ у неколико деценија од оснивања Царства, исток Медитерана је оживео са побожним путницима, где је међу првима била управо Константинова мајка Јелена. За њом су кренуле хиљаде ходочасника

---

¹ Ранохришћанско ходочашће је у основи самог обреда имало бројне елементе других култура, пропагираних на „обновљен“ начин од стране Цркве и државе. У једном од најранијих познатих извора који детаљно описује ходочашће „француског“ ходочасника, под називом *Itinerarium Hierosolymitanum* (333.), не помињу се реликвије као што су крст или копље (које ће постати уобичајене за 5. и 6. век) али се појављују бројна места везана првенствено за јеврејску историју (на пример одаја у којој је Соломон написао *Књигу мудрости* или крипта у којој је Соломон мучио демоне). S. Aubrey, (прев.), *Itinerary from Bordeaux to Jerusalem (333. AD)*, Palestine Pilgrims I, London 1887, 20.

² W. Budge, *Egyptian Magic*, London 1901, 1-25.

³ Z. Skalova, G. Gabra, *Icons of the Nile Valley*, Cairo 2006, 54.

⁴ G. Vikan, *Art, Medicine and Magic in Early Byzantium*, *Dumbarton Oaks Papers* 38, Washington 1984, 65-86.

Сл. 1 Патријарх Теофилус са моштима свог претходника коптског патријарха Тимотеја, 7. век (Z. Skalova, G. Gabra, *нав. дело*, 54. Fig. III. 6)

Fig 1 Patriarch Theophilus with the relics of his predecessor, Coptic Patriarch Timothy (7th century)

и путовање (физичко и духовно) трајало је истим интензитетом све до арапских освајања у 7. веку. Међутим оно што је омогућавало ходочаснику да и далеко од места ходочашћа (святих места, моштију и реликвија) остварује чудотворни контакт са светитељем управо су били сувенири. Мали чудотворни предмети чије се деловање преносило са светиња, у име светитеља, имали су задатак да делују благотворно на ходочасника, путем молитве или физичким додиром. Дакле, потреба за борављењем на светом месту, додиривањем светиња и ношењем комадића (дрвета, икона, земље, амајлија) створила је једну нову врсту хришћанске религијско-магијске праксе највећим делом по узору на египатску.

Многи ситни предмети ране византијске уметности били су део масовне производње⁵ (изливени по калупима) а уникатни предмети као што су геме, интаља, наруквице, прстење и слично, представљали су нераздвојни заједнички свет чудесног исцељења⁶ као и бројни заветни

⁵ Међутим, у многим случајевима, још из доба древног Египта амулетискарбеји, који су постављани у пределу срца и на којима је најчешће исписиван хијероглифски текст *Поглавља срца*, проналажени су без уписаног имена покојника (тај део је остајао празан) што значи да су „остављена празна места без утиснутих имена – доказ да су амајлије купљене готове“. I. Mayer, *History, Manufacture and Religious Symbolism of the Scarabeus in Ancient Egypt, Phoenicia, Sardinia, Etruria etc.*, London 1894, 56-58. Из периода хришћанске масовне производње святих сасуда сачуване су ампуле за уље (свети Мина, 6-7. век, Коптски музеј, Каиро). Такође, печат (*spharagis*) је утискиван у амајлије што говори о њиховој масовној производњи. G. Vikan, *нав. дело*, 77.

⁶ Корени натприродне медицине ране Византије, леже у хеленизованом истоку Медитерана, у Сирији, Палестини и Египту, истом региону где је процветала током 6. и 7. века. *Исто*, 78. Међутим, природна медицина је ексклузивно била везана за више слојеве док је на супрот томе нижа класа била усмерена на лечење кроз религију и магију. Ипак, и овај однос је био колебљив па чак и контрадикторан. Тако се нпр., веровало да менталне болести настају запоседањем демона. Демонологија је упадљива у раним византијским списима тако да постоји добар разлог да се верује да је била рас-

дарови које су ходочасници остављали (прикази очију, руку, ногу). Међутим, у позадини амајлија или религијских предмета⁷ најчешће је стајао познати тип предмета или жанра а натприродно исцељење је било гарантовано и у њега су сви веровали⁸. Ходочасници су доносили са својих ходочашћа свете сувенире међу којима су нарочито занимљиве и флашице (ампуле) (Сл. 2) у којима се налазила света супстанца попут праха, уља или свете воде. Када би се свети садржај „потрошио“ ходочасник је своје обожавање преносио са предмета (празне флашице) на спољашњу декорацију, тј. утиснуте симболе⁹. Тако је развијен култ преносивог благослова, добијен преко светог места, предмета или особе (материјалним, директним контактом или нематеријално – борављењем на светом месту¹⁰). Такође,

Сл. 2 Арон, фреска (10. век, Нубија)

Fig. 2 Aaron, wall painting (10th century, Nubia)

прострањена у Римском царству тог времена а потврда хришћанских свештеника као лекара, нарочито егзорциста, била је успостављена и добро позната већ у 4. веку. M. Dols, *Insanity in Byzantine and Islamic Medicine*, *Dumbarton Oaks Papers* 38, Washington 1984, 14-145.

⁷ Иако постоје бројни записи о хришћанским ходочашћима већ од 4. века, Кисинџер наводи да је поштовање икона први пут изричито поменуто тек у палестинском ходочашћу из 6. века, Антонијуса из Пјаћенце (579. година). E. Kitzinger, *The Cult of Images in the Age before Iconoclasm*, *Dumbarton Oaks Papers* 8, Washington, 1954, 96-98. Као једна од првих „паганских“ икона управо је била слика на дрвету Сераписа и Изис са Харпократом у виду сокола, из 2. века, пронађена у Фајуму. Z. Skalova, G. Gabra, *нав. дело*, 52.

⁸ Асиртос из Прусе, (*Apsyrtos, Prusa, Nicomedia*), је војник који је учествовао у војним походима под вођством краља Константина у Скитији и дуж Дунава. Написао је књигу о *хипиатрици* (*hippiatrics*), где између осталог говори о магијској природи појединих животиња. A. Doyen Higuette, *The Hippiatrica and Byzantine Veterinary Medicine*, *Dumbarton Oaks Papers* 38, Washington 1984, 112.

⁹ Z. Skalova, G. Gabra, *нав. дело*, 55.

¹⁰ Поред веровања у духовну везу са светитељем и исцељење, задржао се и римски обичај познат као *инкубат* (*incubatio*). У житијским списима о исцељењима монаха у сну и *виђењима*, види у: S. Ashbrook Harvey, *Physicians and Ascetics in John of Ephesus: An Expedient Alliance*, *Dumbarton Oaks Papers* 8, Washington 1984, 87-93.

веровало се да су исцељења и заштите биле оствариване и путем супстанце неутралног порекла која је сама била благословена директним контактом (уље које је прешло преко костију мученика и тако постало свето) а у одсуству истинитих прича о страдањима мученика јављају се бројни текстови прекомпоновани на основу стереотипних модела, који су давали информације пре о појединим светињама него о животу и страдању самог светитеља (мученика)¹¹. На тај начин развијао се култ места који је привлачио ходочаснике из различитих крајева, а који су долазили са жељом да задобију исцељење или да доживе неку врсту чуда на светом месту.

Приказиване сцене, инскрипције или симболи имали су подједнако важно заштитно дејство као и саме свете личности, до којих су често били посредници у призивању. Сама суштина слика, сама еулогија најчешће је имала инструменталну улогу у конзумацији ритуалног лечења приказаног на њој а духовна и физичка миграција је у суштини носила обележје потребе за исцељењем.

*Магијски елементи рановизантијских амајлија: грчко-римска наруквица
(6.-7. век)*

Према Флиндерсу¹² амајлија означава нешто у вези самог носиоца што му доноси магијску (апотропаичну) заштиту независно од његове материјалне употребе. У Египту су амајлије имале додатну сврху јер су се везивале и за заштиту покојника у загробном животу а пратиле су их магијске формуле које су изговаране одређеним тоном и ритмом¹³.

Ходочаснички „сувенири“ који су се јављали у периоду ране Византије често су били испуњени бројним паганским симболима са апотропаичном сврхом. На сценама су се често преплитали египатски, јеврејски, класични и хришћански симболи а инскрипције су биле исписиване најчешће на грчком језику¹⁴. Тако проналазимо модел исцељења преко чудотворне моћи светитеља, посредних предмета и његовог удвајања (билокација, призивање) и магије *higieie*. Према Викану, то су били „вишеструки аспекти једног медицинско-верског феномена кроз који је један сегмент популације ране Византије веровао да ће успешно излечити његове болести“¹⁵.

Улога магије првенствено је била у специфичном исцелитељском својству, као чији доказ Викан¹⁶ наводи групу наруквица које носе реч *higieia*¹⁷ и

Такође, и Константиново *виђење* које је допринело успостављању хришћанства за званичну религију десило се управо у сну.

¹¹ P. Maraval, *The Earliest Phase of Christian Pilgrimage in the Near East (before the 7th century)*, *Dumbarton Oaks Papers* 56, Washington 2002, 66-67.

¹² P. Flinders, *Amulets: Illustrated by the Egyptian Collection in University College*, London 1904.

¹³ Више о томе, види у: W. Budge, *нав. дело*, 104-157.

¹⁴ C. Mc Cown, *The Testament of Solomon*, Leipzig 1922, 71.

¹⁵ G. Vikan, *нав. дело*, 58-60.

¹⁶ Исто, 60.

¹⁷ Реч *higieia* се често проналази међу минијатурним уметничким комадима

медаљоне са Светим јахачем, као и присутност Кнубиса (Chnoubis, Chnoumis, Chnum) као једне од најпопуларнијих античких лековитих гема-амајлија признатих као нарочито делотворних у лечењу абдоминалних обољења¹⁸. Кнубис је, највероватније, ушао у Византију у друштву ходочасничког генерисаног (Палестинског) христолошког циклуса, а чак је и старозаветни Соломон (као маг-доктор) био на дневном реду ходочасника, јер је у цркви Светог Гроба његов чувени печатни прстен поштован као реликвија, поред Крста¹⁹. Према Долгеру²⁰ постављање пентаграма (pentagram), као једног од најмоћнијих заштитних знакова у касноантичком лексикону магије, у склопу higieie и tete, коју тумачи као thanathos је заправо постављање између здравља и смрти, тј. затварање и заробљавање смрти. Тако higieia и пентаграм заједно печате и контролишу thanatos. Пентаграм је инструмент легендарног Соломоновог печата и угравиран је на печатном прстену (Sphargis Theou, Печат Божји) који је Бог преко арханђела Михајла послао краљу Соломону како би могао да запечати и контролише власт демона. Овај прстен, који је добио као одговор на упорне молитве, највероватније је садржао неизрециво име²¹.

Христос²² или Соломон, поистовећивани су са Светим јахачем²³ који се појављује на амајлијама за које је уско везан²⁴ а које су имале намену да штите (запечате) материцу (Sphargis Theou). Свети јахач (за којег Викан тврди да је преузео улогу Кнубиса), уобичајено пробада жену са голим грудима која симболизује зло. Тако Соломон, као фигура победоносног јахача савлађује демоне.

ране Византије, а посебно на личним украсима. Међутим, иако она служи да призове благослов одређеног светитеља она има и инструменталну улогу печата касноантичких лекара. *Исто*, 76.

¹⁸ Бројни прикази који повезују Кнубиса, а касније Горгону са материчним проблемима а садрже хришћанску иконографију (Богородица, арх. Михајло), најчешће садрже *hystera* формулу. Спир наводи пример изливеног бронзаног токена (бр. 38) на коме је на лицу глава змије а на наличју представа Христа који лечи жену која крвари (*Haemorrhissa*) са инскрипцијама εμωροϋς. J. Spear, *Medieval Byzantine Magical Amulets and Their Tradition, Journal of the Warburg ND Courtauld Institutes* 56, Warburg 2008, 28-29. URL: <http://www.jstor.org/stable/751363>

¹⁹ *Исто*, 136.

²⁰ G. Vikan, *нав. дело*, 69.

²¹ C. Mc Cowp, *нав. дело*, 46.

²² У *Соломоновом завету* појављује се и Христ као владалац над демонима иако се сматра да је део рукописа унешен накнадно. *Исто*, 50.

²³ Мотив Светог јахача који покорава оборену женску фигуру одражава дугу и сложјену традицију древних демонолошких и народних веровања чија је окосница постојање женског демона који прети деци и трудницама. Врло је присутан у касноантичким магијским изворима а преживео је и унутар касновизантијског грчког фолклора. У византијским списима најчешће се назива Αβυζου или Γυλου али као и сви демони и она је имала своја тајна имена чије је познавање штитило потенцијалне жртве. У јеврејској традицији то је била Лилит. Извори који описују Соломона као Светог јахача појављују се на бројним магијским гемама од хематита у периоду 2-3. века (мада Спир тврди да је пре у питању 5. век). Најчешћи текст је: σφρυγς Θεου (Печат Бога). Соломонов печат или Соломон јавља се и касније, на магијским папирусима и бронзаним амајлијама 6-7. века. J. Spear, *нав. дело*, 36.

²⁴ Ове амајлије су не ретко биле израђене од хематита (познатог и као крвац или крвави камен) за који се сматрало да може да заустави крварење.

Сл. 3 Цртеж сребрне грчко-египатске нарукнице из Свете земље (6-7. век), према Викановој репродукцији. G. Vikan, *нав. дело*

Fig. 3 Diagram of the silver Graeco-Egyptian armband from the Holy Land (6-7th century)

Спир као и Викан²⁵ доводе приказану женску фигуру у везу са архидемоном који има преко четрдесет имена: (Лилит код Јевреја, Алабасдриа (Alabasdria) у рановизантијском Египту, Гилоу (Gyllou) за Византинце, а Абизоу (Abyzou) у Соломоновом завету: „Ја сам Абизоу [или Obizuth]²⁶, и ноћу не спавам, него кружим над читавим светом, и посећујем жене на порођају. И (...) ако ми се посрећи ја задавим дете“²⁷. Према Викану²⁸ Свети јахач је дакле, служио како би заштитио жене на порођају и новорођенчад²⁹ на шта указује и само присуство Кнубиса/Горгоне (као „господара материце“) и изричите материчне чини као што су „лези“ и „пиј крв“. Међутим, могло би се тврдити да је демон унутар тела и да су ово заповести изречене демону у телу а не ван њега. На ово указују чини исписане тако да упућују на материцу као да је она живо биће које носи епитете тамно и црно³⁰ а често је оптужују „да се умотава (спирално) као змија, шишти као змај, и урличе као лав“, и затим је опомињу да „легне

²⁵ J. Spear, *нав. дело*. G. Vikan, *нав. дело*.

²⁶ У Соломоновом Завету наводе се следећи демони: Ornias, Asmodeus, Lix Tetrax, Pterodrakon, пас Rhabdos, троглави змај *χορυφή δραχόντων*, *Leontophoron*, *Enepsigos*, и *Obyzuth* и тридесет и шест других названих декани. Они изазивају све врсте болести и телесних повреда, до епилепсије а нарочито су опасни за жене при порођају и новорођенчад. Они доносе несреће, поплаве, угрожавају људе и коначно воде ка пропасти свега. Такође су морално зло, подстичу јерес, идолатрију, ратове, похлепу, крађу. Седам духова који себе називају *χοσμοχράτορες* су од ове врсте. Демони су у уској вези са астрологијом: звездама, зодијачким знацима или месечевим менама. С. Mc Cown, *нав. дело*, 45-46.

²⁷ Исто, 46.

²⁸ G. Vikan, *нав. дело*, 91.

²⁹ Викан тврди да су, ипак, бар неке „Соломонове“ амајлије биле чисто исцелитељског, медицинског карактера и наводи пример бронзаног прстена – амајлије из рановизантијског Египта који носи инскрипције: „Соломон, стражар [тј, чувар] здравља“, док је у његовом средишту сидро-крст са рибом, један од најчешће коришћених изума ранохришћанских печатних прстенова, правећи паралелу са Кнубис гемом – амајлијом на чијем наличју пише: „[Кнубис], чувар здравља Проклојевог стомака“. Такође, пентаграм је међу Питагорејцима има нарочити медицински карактер (*hygieia*). Исто, 99.

³⁰ Спир наводи да ову скупину амајлија, на којима се појављује загонетна представа лица из којег зраче змије, најчешће прати грчки натпис (или скраћеница) који почиње: *ύστέρα μελάνη μελανωμένη...* („утроба црна, најцрња...“). J. Spear, *нав. дело*, 25. Он сматра (као и Викан) да је овај образац изричит у намени амајлија, односно помоћи материци (*hystera*). G. Vikan, *нав. дело*.

као јагње³¹. Поред тога, у Соломоновом Завету се помињу праве магијске формуле за контролу декана који изазивају разне болести а што се развило из магијско-астролошке традиције (као и формула против поменуте *Obuzouth*)³².

Према Спиоровим³³ истраживањима, најзначајнији образац који се проналази и у средњовековним амајлијама у свом најчистијем облику носи следеће инскрипције: „Υστέρα μελάνη μελανομένη ὡς ὄφις εἰλεῖσαι καὶ ὡς δράκον σὺρίζησε καὶ ὡς λέων βρυχάσαι καὶ ὡς ἀρνίον κοίτοῦ“ („утробо (материце) црна, најцрња као змија склупчај се и као змија сикћи, и као лав ричи и као јагње лези!“). Он наводи да је ова формула често скраћена али и често искривљена што доводи до различитих читања а тиме и тумачења. На појединим амајлијама ова формула почиње са питањем, на пример: „Зашто се склупчаваш као змија? Зашто ти...“ а појављују се и замене где се помиње бик (ταύρος) уместо лава (λέων). Један сличан запис, појављује се у раном ходочасничком спису из 4. века, у опису демона који је изгледао као човек, урликао као мноштво лавова и сиктао као змије³⁴.

Међутим, 36 декана³⁵ представљају и део астролошког утицаја (болести) на тела, о чему сведочи препис бројних формула које се користе у подређивању сваког декана (δεκανός). Овде астролошки ентитет не припада демону, или демон њему, већ је болест сам демон. Ако се крене од овог тумачења онда бројне формуле на амајлијама које штите материцу нису фигуративног, симболичког карактера већ се директно обраћају демону у телу³⁶. Тако он наводи да се бројна имена (*voces mysticae*) садржана у Соломоновом Завету проналазе и на магијским папирусима и гностичким амајлијама³⁷.

Амајлије раног хришћанства, о којима је овде реч, најчешће се називају гностичким и имају додира са Соломоновим Заветом. На многима од њих су инскрипције Абраксас и/или Соломон. Поједини аутори (*Copubeage*)³⁸ сматрају да је ова књига била омиљена међу гностицима. Седам владајућих демона повезаних са „мајком“, по веровању гностика, могле би се упоредити са седам зрака око главе Кнубиса у контексту седам планета које окружују земљу. Тада земља (тамна пећина) постаје паралела утроби (материци) над којом влада створитељ лављег лица – Јалдабаот, који се описује „са обличјем змије и лицем лава са ватреним очима које бацају светлост и пламен“³⁹. Овом типу гностичких амајлија припада и грчко-египатска наруквица (Сл. 1).

³¹ G. Vikan, *нав. дело*, 77.

³² C. Mc Cowp, *нав. дело*, 78.

³³ J. Spear, *нав. дело*, 30.

³⁴ S. Aubrey, (прев.), *The letter of Paula and Eustochium to Marcella, about the Holy Places (386 A.D.)*, Palestine Pilgrims I, London, 1886, 13-14.

³⁵ C. Mc Cowp, *нав. дело*, 57-59. Исти аутор наводи и ређе тврдње да су декани пре вавилонског порекла него египатског али да су прилагођени од стране египатског свештенства и активно практиковани. *Исто*, 57.

³⁶ За писца *Соломоновог завета* демони били исто што и бацили за савремену науку а његови магијски рецепти и анђелска имена његова фармакопеја. *Исто*, 47.

³⁷ У *Соломоновом Завету* демон Асмодеј каже: „Људи могу застранити јер не знају имена анђела који владају над нама“. *Исто*, 46.

³⁸ *Исто*, 70.

³⁹ У периоду Унаса (5. династија) јављају се бројне кратке магијске

Цртеж наруквице произведене на истоку Медитерана (Сирија, Палестина, Египат, 6-7. век) преузет је из Викановог истраживања. Наруквица се налази у Фукет колекцији (Fouquet Collection). На њој се налазе следеће инскрипције на грчком језику а представљају цитат из Светог Писма: „Који живе у заклону вишњег“ (Пс. 91,1). Иконографија се састоји из Палестинског христолошког циклуса са уметнутим Кнубисом и Светим јахачем, следећим редоследом: Вазнесење, Благовести, Рођење Христово, Кнубис, Крштење, Распеће, Мироснице на гробу и Свети јахач. Викан⁴⁰ наводи да се шест од осам медаљона на наруквици из Фукет колекције (Вазнесење, Благовести, Рођење Христово, Крштење, Распеће и Мироснице на гробу) блиско подударају са истим сценама који се налазе на полеђини Монца ампуле (чиме потврђује да корени ове наруквице леже у ходочасничкој трговини) али са додатном апотропаичком употребом путем наведених инскрипција, уметањем Светог јахача и магијских симбола као што је пентаграм.

Кнубис/Кнумис представља једног од 36 египатских декана од којих сваки садржи десет степени зодијака⁴¹. Његова слика се састоји из два елемента: змијско тело и лавља глава са зрацима. Један од уобичајених симбола који се јавља на Кнубис⁴² амајлијама а присутан је и на бројним рановизантијским амајлијама (прстење, наруквице, појасеви, привесци) је прецртано троструко „S“ или „Z“ за које Викан⁴³ тврди да је функционално еквивалентно Соломоновом печату и да је традиционално представљало „кључ за материцу“⁴⁴. Овај симбол се, такође, приписује Кнубису. Три прекрштена „S“ или „Z“ понекад прате инскрипције ANOX, што значи „Ја сам“, што је теоним који означава три аспекта сунца. Три прецртана „S“ такође имају сличну (а понекад и исту) улогу. Овај симбол је често уцртан унутар круга Уробороса. Три „S“ или „Z“ долазе из древне јеврејске верзије имена Yahweh, то су три архаична Yod (ׁ) која представљају Бога⁴⁵.

формуле (у *Књизи мртвих*) које имају везе са змијама, а које Бац доводи у везу са ранијим периодом који садржи бројне молитве за избављање од болести од „змије која је у подземљу, која живи на телима мушкараца и жена и пије њихову крв“. W. Budge, *нав. дело*, 23.

⁴⁰ G. Vikan, *нав. дело*, 56.

⁴¹ A. Mastrocinque, *From Jews magic to Gnosticism*, Tubingen 2005, 65.

⁴² Кнубис је био једно од неколико магијских бића, који су били „господари утробе а посебно је био задужен за контролу над материцом на грчко-египатским ге-мама-амајлијама. Он ће се често појављивати на врху у облику звонасто обликоване материце, са симболизацијом у доњем делу великог кључа којим је орган „затворен“ и на тај начин контролисан. G. Vikan, *нав. дело*, 76.

⁴³ *Исто*, 100-103.

⁴⁴ Симбол прецртана три слова „S“ или „Z“ појављује се у египатским храмовима Едфу и Дендера, као симбол декана KNM (Кнубиса и/или Кнумиса) са три прекрштене змије, четвртог. Такође је пронађен и на једној светој амфори која садржи воду Нила. Црта преко три змије обликоване у слово S, је астрономски знак за први и тридесет и шести декан, који се поклапа са временом плављења Нила. A. Mastrocinque *нав. дело*, 65. Овај симбол, временом ће доћи у употребу средњовековних алхемичара и означаваће „слој на слој“ В. Рабинович, *Алхемија као феномен средњовековне културе*, Београд, 1989, 257.

⁴⁵ A. Mastrocinque, *нав. дело*, 65-67.

Закључак

Хеленизовани Египат обиловао је бројним ситним предметима који су садржали магијске формуле, чини и печате. Овај обичај пренео се и унутар рановизантијског ходочашћа. Бројни утицаји и веровања развијали су се упоредо са успостављањем хришћанства за званичну религију. Током каснијих векова мешавина египатских, класичних, јеврејских и хришћанских симбола у циљу заштите носиоца и преноса његове душе из физичког у духовно стање биће присутна на бројним ходочасничким „сувенирима“.

Из свега горе наведеног (анализом сваког појединачног елемента), може се закључити да наруквица из Фукет колекције садржи египатске, јеврејске и хришћанске елементе (укључујући и инскрипције на грчком језику). Њена верско-магијска и апотропаична функција потврђена је мешавином религијских и магијских симбола. Може се закључити да је наруквица била намењена женама (хришћанкама) у трудноћи како би их штитила од негативних утицаја и демона. Такође, наруквица је била део производње ходочасничких рановизантијских сувенира. Улога Кнубиса, као заштитника, могла би се додатно протумачити и његовим постављањем између сцена Рођење Христово и Крштење. До данас се одржало веровање да је овај период нарочито осетљив за дете а већ у 4. веку крштени су симболично називани децом, тј. новорођеним⁴⁶, што је свакако симболизовало улазак у нови живот. Додавање Кнубиса и Светог Јахача представља према Викану⁴⁷ још једну врсту чини на египатско-грчкој хришћанској наруквици, јер су спирална змија и глава лава са зрацима по бројним раним списима саветовани као заштита против болова у стомаку. Такође, постојале су асоцијације (нарочито за жене) да египатски богови који смирују и регулишу плављење Нила подједнако могу утицати и на регулисање женских месечних циклуса а у прилог томе иде и тзв. матерично (осмоугаоно) прстење (7-9. век) које уобичајено носи део цитата Псалма 91 а садржи и женско лице окружено змијама⁴⁸.

Иако Викан⁴⁹ тврди да наруквице овог типа, не само да су медицинске, већ и да су посебно дизајниране за лечење стомачних (и материчних) проблема, може се закључити да је њихова религијска функција подједнако важна, иако дубоко прожета магијом. Веровање у натприродно исцељење (духовно или физичко) остаје главно обележје, како древних хришћанских ходочасника тако и савремених.

⁴⁶ Преводаилац дела *Itinerarium Hierosolymitanum* (енгл. *Itinerary from Bordeaux to Jerusalem* (333. AD)), спекулише да су деца била општи термин који је коришћен да опише новокрштене, указујући на њихов духовни преображај S. Aubrey, нав. дело.

⁴⁷ G. Vikan, нав. дело.

⁴⁸ О хипотезама које спекулишу о преображају Кнубиса у Горгону или не, детаљније види у: G. Vikan, нав. дело и J. Spreag нав. дело.

⁴⁹ G. Vikan, нав. дело.

Violeta Cvetkovska Ocokoljić
MIRACULOUS OBJECTS OF EARLY BYZANTINE ART

This paper will explore the relation between early Byzantine art and its role in mediating between celestial power and man. Demand for “holy” souvenirs, especially was developed in the early Byzantine period of pilgrimage to the Holy Land. Pilgrims believed in the possibility of transferring the sanctity of holy people, holy relics and many others through physical contact. Thus, there is numerous mixture of pagan and Christian iconography in the individual case. The emphasis of this work is on the Greco-Egyptian armband from the Holy Land (Fouquet Collection) which has found in Egypt (6-7. century). The relationship of the pagan (magic) and Christian elements, within the eight medallions of armband is analyzed.